

vedení pole výzkumu normalizace v českém prostředí. Možné publikum lze najít též mezi studenty uměleckých škol, zejména filmových akademií. Nejširší publikum však, dle mého soudu, lze hledat mezi zájemci o praxi v humanitních a společenských vědách, respektive mezi těmi, které zajímá, jak, jakými formami se předmět poznání distribuuje a může distribuovat do běžného společenského vědomí a také jak se vůbec v kritické multiperspektivní diskusi takový předmět (ne)konstituuje jako reálný.

Paleta perspektiv formovaných, fixovaných a distribuovaných odpovídajícími oborovými institucemi nabízí koncepty. Knize pak nejde o jejich konflikt, ale o prosté předvedení procesu tohoto form(ul)ování v praxi. Bylo-li toto cílem autorů, pak lze projekt považovat za úspěšný.

Lenka Hanovská

Ulrich Beck: *Vlastní Bůh. Mírotvorný a násilný potenciál náboženství*

Praha, Karolinum 2018, 208 s.

„Vlastní Bůh“ představuje vyvrcholení dlouhého procesu individualizace, který započal již v samotné křesťanské tradici a v jehož průběhu se krůček po krůčku prosazuje autonomie jednotlivce proti kolektivní definici religiozity a sociálna. ...Vlastní Bůh proměňuje náboženství v „sebenáboženství“, v různá „náboženství pravého já“, která existují vedle sebe. (s. 96, 133)

Vydavatelstvo Karolinum vydalo v tomto roku uvedený titul renomovaného nemeckého sociológa, v preklade Tomáša Chudého a s doslovom Tomáša Halíka „Moc bezmocného Boha“. Publikácia vyšla v Nemecku prvýkrát v roku 2008. Ako je známe, do češtiny bolo preložených viac jeho diel, ktoré sa však explicitne problematike náboženstva nevenujú. Sociologické nakladateľstvo vydalo tiež monografiu venovanú jeho mysleniu, téme rizikovej spoloč-

nosti, jej ohrozeniu a globálnym hrozbám, s názvom *Riziková spoločnosť a globálny ohroženie. Ke kritické teórii Ulricha Becka* (Praha: Sociologické nakladateľstvo /SLON/ 2017). Ani v tejto publikácii nie je špeciálne zohľadňovaná problematika náboženstva, iba okrajovo, v kontexte teórie rizikovej spoločnosti (najviac sa náboženskej problematiky dotýka príspevok B. Horynu). V záverečnom zozname literatúry pri Beckových dielach absentuje recenzovaná publikácia i napriek tomu, že vyšla pred desiatimi rokmi. Preto je z môjho pohľadu dôležité, vhodné a cenné, zamerať pozornosť aj na Beckov pohľad na náboženstvo, na jeho miesto v rizikovej spoločnosti, zamyslieť sa nad tým, či je mierotvorným „nástrojom“, alebo predstavuje jedno z ohrození súčasnej spoločnosti.

Recenzovaná publikácia vyšla v rámci edície LIMES (hranica), ktorá „upozorňuje na dominantnú problematiku hranice medzi disciplínami“ (obal knihy) a súčasne na dôležitosť interdisciplinarity a medzioborových súvislostí. Venujem sa filozofii náboženstva a uvedomujem si odlišnosť a špecifickosť prístupu filozofie a sociológie k náboženstvu. Z tejto pozície som ku knihe pristupoval. Sociológ môže byť však filozofovi nápomocný, upozorňuje filozofa na fakty, „dáta“, popisuje náboženskú realitu. Prieniky oboch disciplín sú zjavné, čo dosvedčuje napr. aj kniha nemeckého filozofa Richarda Schaefflera *Filosofie náboženství* (Praha: Academia 2003). Schaeffler uvádza viacero „faktov“, súvislostí a problémov spätých s filozofickou reflexiou náboženstva, ktoré „predkladá“, pozoruje a analyzuje aj Beck ako sociológ. Zároveň však Beck prekračuje rámec sociológie náboženstva a formuluje otázky relevantné aj pre filozofiu náboženstva.

Publikácia je rozdelená do šiestich kapitol. V prvej kapitole Beck uvádza z môjho pohľadu dôležitý nesociologický, metodologický úvod. Zastáva presvedčenie, že „náboženské“ a „sociologické“ sa majú k sebe ako oheň a voda. Sociológia pristu-

puje k náboženstvu z východiska metodologického sekularizmu. Preto je zásadnou otázkou, do akej miery je areligiozita alebo antireligiozita sociologického prístupu schopná vôbec porozumieť náboženstvu, pochopiť ho, či presnejšie rozlúštiť i spoločenskú a politickú moc „vlastného Boha“ (s. 10). Na tomto mieste som si spomenul na uvedenú publikáciu Richarda Schaefflera, kde Schaeffler odkazuje na myšlienku M. Eliadeho: „Kroužit kolem náboženského fenoménu (...) pomocí fyziologie, psychologie, sociologie, ekonomie, lingvistiky, umění atd., znamená zrazovat ho; nechat si uniknout právě to, co je na něm jedinečné a neredukovatelné – co lze nazvat sakrálním charakterem.“ (s. 81)

Kým „vlastný Boh“ je, ilustruje nemecký autor na zápiskoch známej holandskej židovky Etty Hillesum, ktorá zomrela v roku 1943 v Osvienčime. Pre túto mladú ženu je to Boh, ktorému ako ľudia musíme pomôcť, aby nás neopustil, uchrániť jeho miesto v našom vnútri. Je to Boh bez konkrétnej náboženskej identity, bez synagógy, cirkvi a spoločenstva viery. „Vlastním Bohem si ta, která chce být milována, nepřeje Boha podmanit či přitesat podle lidské touhy po lásce. Nestojí o žádný božský automat na lásku.“ (s. 20) Jej silný príbeh časom zovšednel, nie je už oslovujúcim príbehom pre ďalšie generácie; v spoločnosti sa navyše prestalo rozlišovať medzi Bohom a bôžikmi. V multireligióznom svete je možné vyberať si bôžikov a viery takmer rovnako, ako rôzny tovar z katalógu, náboženské varianty sú nespočetné. Okrem toho o podobe viery zásadne rozhoduje jednotlivcov a vyvstáva preto otázka o zjednotení (resp. vzťahu) individualizovanej, subjektívnej zbožnosti a jej inštitucionálne očakávanej podoby („čistoty viery“).

Druhá kapitola začína analýzou teórie sekularizácie, jej neskorším zrútením a návratom náboženstva na začiatku 21. storočia. Špecifikom v oblasti religiozity v tejto epoche je „kozmpolitná konštelácia“, teda stýkanie a prenikanie náboženstiev a nábo-

ženských hnutí. Ako aj ďalej uvedie, kozmpolitizácia je zvláštnym prípadom pluralizácie a nastáva vtedy, keď sa staré i nové globálne náboženstvá napriek hraniciam vzťahujú k úplne odlišným kontextom, keď v nich ožívajú, súperia, interagujú, zápasia o výsady a obhajujú svoju legitimitu (s. 155). V poslednej kapitole Beck kriticky dodáva: „myslíme a jednáme v jasných kategóriách hraníc a národne určeného štátneho občanství: jedna zem, jeden pas, jedna národná identita – to je sekulárny verze sväté trojice. Přesně ta se však v kozmpolitní konstelaci ukazuje jako mylná.“ (s. 170)

Úvahy ho ďalej vedú k štyrom okruhom problémom, ktorými sa bližšie zaoberá: 1. pýta sa, či je sekularizácia európskou záležitosťou, 2. analyzuje paradox sekularizácie, 3. domnieva sa, že podstatným rysom „znovuoživenia“ náboženstva je oddelenie inštitucionálneho náboženstva a subjektívnej viery, 4. tvrdí, že hlavnou autoritou nanovo ožvivenej viery je zvrchované Ja (s. 30). Možno súhlasí s autorom, že proces sekularizácie nebol pre náboženstvá iba nešťastným údelom s negatívnymi dôsledkami, ale náboženstvo ním aj mnohé získalo. Prinajmenšom bolo nútené zostať tým čím je, ničím iným než práve náboženstvom, ktorého úlohou je prebúdať spiritualitu človeka, potrebu transcencie a kultivovať ľudskú bytosť.

Beck nemohol obísť ani otázku miesta a pôsobenia moslimov v demokratickom štáte, v Európskom priestore a dnes zvlášť páľčivý problém integrácie. K tejto tematike sa vracia na viacerých miestach knihy. V Európe vznikajú individualizované formy moslimskej religiozity, náboženstvo moslimov sa oddeľuje od svojich pôvodných nacionálnych (resp. teritoriálnych) noriem a transformuje sa do novej podoby religiozity, spočívajúcej na rozhodnutí jednotlivcov. Rozdiel je podľa neho aj medzi americkými a európskymi moslimami a ich postojom k inakosti. Domnieva sa, že na rozdiel od Ameriky „Evropa ve styku s náboženskou jinakostí propadá strachu, vy-

žaduje silnejší asimilaci a nabízí méne propustnou politiku a hospodárství“ (s. 42). Podľa Becka je „integračný problém“ neriešiteľný, „protože se jím jen zostruje a obnovuje rozlíšení na zdejší a cizí, projevující se například odlišným vzezřením či jménem“ (s. 43). Na inom mieste píše: „Není nic mylnějšího než chtít proti sobě rozehrávat „evropské dědictví“ a „islám“. Mohamed byl v Evropě přítomný vždy. Mohamed je bez Evropy, antiky, židovství nemyslitelný“ (s. 90).

Premena spoločenských vzťahov na začiatku 21. storočia je dôvodom k zmene prístupu k spoločenským fenoménom a aj k náboženstvu. Národný pohľad musí byť nahradený kozmopolitným a metodologický nacionalizmus metodologickým kozmopolitizmom. Práve kozmopolitizácia a individualizácia náboženstva sú jeho kľúčové témy, a tak v závere tretej kapitoly formuluje desať myšlienkovito rozvinutých téz, ktoré sa týkajú hlavne individualizácie náboženstva a jej dôsledkov. Uvediem iba jednu myšlienku, týkajúcu sa uvoľnenia, rozpustenia a – myslím, že môžeme použiť aj termín filozofa Gianniho Vattima – „zoslabenia“ dogmaticko-inštitucionálneho náboženstva. „Pragmatické oddogmatizovanie náboženství je ovšem dvojznačné, otevírá totiž také dokořán dveře banalizaci a trivializaci: každé wellness centrum se honosí buddhistickými moudry; šíří se náboženský analfabetismus; ateisté již nevědí, v kterého Boha to vlastně nevěří.“ (s. 92)

Beck ďalej jasne pomenováva problém, ktorý nevyhnutne vyvstáva jednak pre sociológa a jednak pre filozofa náboženstva: je to určenie či vymedzenie „esencie“ kresťanskosti, hraníc kresťanského. „Základní problém křesťanství ve světě tkívá v tom, jak určit hranice toho, co ještě je a co již není ‚křesťanské‘ a kdo o tom rozhoduje.“ (s. 107) Opäť by som mohol odkázať na Vattimovu koncepciu „slabého myslenia“, ktorá v tomto smere môže byť príkladom par excellence v oblasti filozofie. Aj tu sa viacerí autori pýtajú, či Vattimo redukujúci kresťanské posolstvo na prikázanie lásky,

hovorí skutočne o kresťanskej láske, jej kresťanskom poňatí, alebo či už tento rámec prekročil a jeho nihilistická *caritas* má iba málo spoločné s jej novozákonným chápaním.

Súčasnú situáciu v náboženskej oblasti, ktorá ale už trvá dlhšie, možno podľa Becka nazvať aj „globálnou reformáciou“, pre ktorú je charakteristická pestrá zmes nových náboženských hnutí a jednotlivcov vytvárajúcich si vlastnú podobu viery. Pôvodné náboženské pojmy dostávajú nový význam, resp. sú sekularizované: namiesto potreby Božej milosti sa kladie dôraz na subjektívne vedenie, pojem hriechu prebral pojem ignorancia a idea nebeského raja bola nahradená konceptom sebauskutočnenia tu na zemi (s. 133).

Celá piata kapitola je venovaná piatim modelom zcivilizovania konfliktov svetových náboženstiev. Konfliktný potenciál náboženstiev je možné usmerňovať či pacifikovať a z jeho pohľadu môžeme rozlíšiť päť modelov tohto zcivilizovania: 1. model vedľajších dôsledkov: civilizovať prostredníctvom individualizácie náboženstva, 2. tržný model: Boh ako zbožná forma, 3. model ústavného štátu neutrálného k náboženstvám (Jürgen Habermas), 4. model „svetového étosu“ náboženstiev (Hans Küng), 5. model metodologickej konverzie (Mahátma Gándhí). V súvislosti s Habermasovou koncepciou pomenáva, že sekulárna spoločnosť sa musí stať postsekulárna a teda skeptická i otvorená zároveň k hlasom náboženstva. Ak sa na verejnosti pripustí náboženský diskurz, malo by to byť považované za obohatenie, nie za porušenie pravidiel. Je to zmena, ktorá určite nie je o nič menej náročná, než je tolerancia náboženstva voči sekulárnemu nihilizmu (s. 158). Beck zdôrazňuje, že Habermasov model regulácie náboženských konfliktov nezostal „uzatvorený“ iba v mikrooptike národného štátu, ale má aj globálny rozmer, ktorý spočíva v idey politickej zriadenia multireligióznej svetovej spoločnosti (s. 160).

Beck tvrdí, že predstavené modely nie sú úplne presvedčivé a majú svoje limity a preto v poslednej kapitole kladie otázku, čím by samotné náboženstvá mali prispieť k tomu, aby sa zcivilizoval ich násilný potenciál. Náboženstvá by mali rozvinúť kozmopolitnú teológiu a tým by neboli iba zdrojmi konfliktov a problémov, ale stávali by sa súčasťou ich riešení. Mali by uprednostňovať mier pred pravdou, ukázať, že sú schopné viesť ľudí spoločnou cestou spravodlivosti, tvárou v tvár globálnym rizikám a pokračovať v kooperácii, v ktorej nehrá pravosť viery žiadnu úlohu.

Myšlienkový „záber“ nemeckého autora je značne široký, v knihe sa dotýka viacerých tém a problémových okruhov: medializácie náboženstva, nových foriem koexistencie náboženstiev, kritizuje Huntingtonovu tézu o „strete civilizácií“, hovorí o heréze ako „vynáleze“ vlastného Boha, a ďalších témach. V texte často cituje, opiera sa o výskumy a práce iných autorov a na týchto základoch stavia vlastné úvahy. Čitateľ s ním zaiste nebude súhlasiť vo všetkých jeho analýzach, bude mu klásť vlastné otázky a polemizovať. Pre mňa napríklad vyvstáva otázka: aké sú konzekvencie areligiózneho, resp. ateistického východiska o ktorých hovorí Beck, v sociológii náboženstva? A ďalej, ako sa odrazí rozdiel v pozorovaní náboženstva a v záveroch pozorovania u sociológa s ateistickou východiskovou pozíciou a sociológa, ktorý určité náboženstvo zdieľa? Záverom môžem konštatovať, že kniha je nesporne vhodným študijným materiálom pre predmety sociológia náboženstva a filozofia náboženstva. Poslúži tiež pri štúdiu religionistiky, teológie a politiky. Z týchto dôvodov – ako vysokoškolský pedagóg – veľmi oceňujem voľbu preložiť tento titul Ulricha Becka a moju recenziu chápem aj ako pozvanie k jej čítaniu. Možno snáď aj tvrdiť, že jej preklad a čítanie sú „splatením dlhu“ voči nemeckému autorovi, nakoľko sa nevenovala pozornosť jeho sociologickým reflexiám o náboženstve.

Martin Vašek

Matt Ridley: Evoluce všeho. Jak malé změny přetvářejí svět

Praha, Argo/Dokořán 2018, 301 s.

Provokující, strhující, informačně nabitá, ideologická, diskutabilní, humanistická a podnětná. Těchto sedm přívlastků charakterizuje knihu od anglického evolučního biologa, který studoval zoologii na univerzitě v Oxfordu, kde ho výrazně ovlivnil jeho učitel Richard Dawkins. Je významným popularizátorem vědy, a kromě tohoto díla napsal čtenáři vysoce hodnocené a do českého jazyka přeložené další tituly – *Racionální optimista* (Praha: Argo/Dokořán 2013), *Červená královna* (Praha: Argo/Dokořán 2017) a *Genom* (Praha: Portál 2001).

Provokující. Celá kniha je postavena na teorii obecné evoluce, která čerpá základy z Darwinovy teorie evoluce přirozeného výběru, kterou Ridley označuje za „speciální teorii“. Evoluce je dle něho spontánní, neúprosná, není diktována zvenčí, ale vychází zevnitř, nemá žádný cíl a co do výsledku zůstává otevřená. Děje se formou pokusu a omylu – „což je také jedna z forem přirozeného výběru“ (s. 7). Veškeré změny jsou emergentní. Lidé a instituce dle něho nemají nad světem kontrolu. Proti této perspektivě stojí v současné době rozšířený a aplikovaný názor záměrného plánu a designu (ať na poli vlády, tvorby politik, ale i rodinného a osobního života).

Na základě popisu širokého spektra oblastí Ridley argumentuje, že „máme tendenci přisuzovat příliš mnoho zásluh komukoli chytrému, kdo se v pravé chvíli nachází někde poblíž“ (s. 8), a tím opomíjíme, že vývoj všech věcí, ať jde o morálku, ekonomiku, kulturu, jazyk, technologie, města, firmy, vzdělávání, dějiny, právo, vládnutí, náboženství, internet či peníze, se vyvíjí evolučně. Svět dle něho není ve skutečnosti naplánovaný, naopak je emergentní, neustále se rozvíjející bez ohledu na naši vůli. Neřídí ho lidé a instituce, ale vzájemně soutěžící myšlenky. „Lidé jsou častěji spíše obětmi než pachatelé nezamýšlených změn.“ (s. 8)